

*Лесінська О. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
Королюк Н. В.,
студентка факультету іноземних мов
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ ДІСПРИКМЕТНИКІВ ТА ДІСПРИКМЕТНИКОВИХ ЗВОРОТІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Анотація. Статтю присвячено вивченню особливостей перекладу дісприкметників та дісприкметникових зворотів у художньому тексті. Проведено аналіз дісприкметників та дісприкметникових зворотів та засобів їх перекладу. Досліджується вживаність рекомендованих засобів перекладу та можливості використання трансформацій для передачі дісприкметників та дісприкметникових зворотів. Предметом дослідження є стратегії перекладу дісприкметників, запропоновані Дмитром Лисиченком у перекладі роману «Морський вовк» Джека Лондона.

Ключові слова: переклад, художній текст, дісприкметник, дісприкметникові звороти, означення, обставина.

Постановка проблеми. Естетична цінність літературного перекладу визначається художньою природою оригінального твору, тому представлення кращої інтерпретації першоджерела слід вважати кінцевою метою художнього перекладу.

Переклади творів художньої літератури, де основні труднощі для перекладача пов'язані із завданням передачі в перекладі художньо-естетичних достоїнств оригіналу, зокрема створення індивідуального авторського використання мови, в таких перекладах на перший план виступають власне мовні проблеми. Подібні тексти, які можна охарактеризувати як інформативні чи прагматичні, часто бувають анонімними, якоюсь мірою стандартними за формою і мовними засобами, і перекладачеві насамперед доводиться вирішувати лінгвістичні проблеми, зумовлені відмінностями семантичних структур мов оригіналу та перекладу й особливостями використання двох мов у процесі комунікації [1]. Проблема перекладу та інтерпретації тексту оригіналу вважається ключовою в перекладознавстві.

Процес перекладу вимагає не лише виявлення еквівалентних одиниць, але й використання відповідних трансформацій для досягнення лексичної, граматичної та стилістичної еквівалентності перекладу. Перекладацький аналіз тексту неможливо здійснити без урахування суто мовного компонента, тому ще однією проблемою є вибір слова під час перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переклад дісприкметника та дісприкметникових зворотів українською мовою є неоднозначним через велику кількість способів інтерпретації, що викликає великий інтерес у лінгвістів.

Питання особливостей перекладу дісприкметників та дісприкметникових зворотів цікавлять лінгвістів дотепер. Відмінною ознакою цієї частини мови є інформативна насиченість,

яка передається коротким словесним вираженням і широко використовуються в науковій, публіцистичній та художній літературі. Особливості труднощів перекладу дісприкметників стали предметом досліджень багатьох лінгвістів, а саме: Л.М. Беляєвої, Ж.А. Голікової, І.В. Домбровської, О.В. Борисової, Т.О. Зражевської, Т.Р. Ревницького, О.О. Петрової, В.К. Шпака.

Щодо перекладу дісприкметника теперішнього часу український дослідник О.В. Борисова зазначає, що він має найвищий ступінь вербальності серед неособових форм дієслова, а це зумовлює його найчастіший переклад особовою формою дієслова [2].

М.А. Беляєв, О.В. Попова, І.О. Серова розглядають переклад дісприкметника теперішнього часу залежно від його форми, вони підтримують ідею перекладу дісприкметника активного стану теперішнього часу дісприкметником або діспри-слівником [3].

В.К. Шпак, О.О. Петрова, І.В. Домбровська стверджують, що англійський дісприкметник теперішнього часу слід перекладати залежно від функції в реченні. Наприклад, дісприкметник у функції означення пропонується перекладати дісприкметником теперішнього або минулого часу [4].

Метою статті є визначення специфіки англійсько-українського перекладу дісприкметників та дісприкметникових зворотів на основі перекладу роману «Морський вовк», запропонованого Дмитром Лисиченком, та визначення найуживаніших варіантів перекладу дісприкметників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адекватний переклад дісприкметника складає певні труднощі, оскільки в англійській мові дісприкметник вживається частіше, ніж в українській. Форми дісприкметників у зазначених мовах не збігаються. В англійській мові не зустрічається дісприкметник минулого часу активного стану, а в українській мові немає перфектної форми дісприкметника. Певні труднощі для перекладу складають також деякі сполучення іменника і дісприкметника теперішнього часу в англійській мові, які не відповідають нормам сполучуваності в українській мові, тому мають бути передані іншими лексико-граматичними засобами [5].

Тексти художнього стилю в аспекті перекладу є окремою проблемою, розв'язувати яку дослідники пропонують різними шляхами та засобами. Це пояснюється тим, що художній стиль – найскладніший конгломерат, який втілює в собі всі мож-

ливості, усе багатство національної мови [6, с. 313]. Художній стиль визначається як «особливість вираження ідеї тієї чи іншої школи, тим або іншим художником». Тексти художнього стилю передбачають використання словотвору, жаргону і народного мовлення, що не входять до ведення класичних норм [7].

Дієприкметники мають ознаки дієслова й прикметника, вони беруть участь у передачі динамічності, причому в одних випадках репрезентуючи функцію розповідності, в інших – описовості чи статичності. Інколи дієприкметники відображають тимчасовий характер описуваних явищ. Крім того, у художньому тексті дієприкметники стають особливо яскравими епітетами, слугують деталізації розповіді [8].

Оскільки основними синтаксичними функціями дієприкметників є означення та обставини, переклад дієприкметника залежить від його ролі в реченні. У романі «Морський вовк», перекладеному Дмитром Лисиченком, було проаналізовано 450 речень з дієприкметниками у функції означення та обставини. 95% речень є поширеними і містять дієприкметники в обидвох функціях.

У функції означення дієприкметник може перекладатися означенням або підрядним означальним реченням. Відповідно, лівова частка проаналізованих речень з дієприкметниками перекладаються підрядним означальним реченням, що складає 86%. Решта дієприкметників перекладається означенням.

У функції обставини дієприкметник може перекладатися дієприслівником або дієприслівниковим зворотом, підрядним реченням або дієсловом у теперішньому чи минулому часах. Відсоткове співвідношення складає переклад дієсловом теперішнього та минулого часів (52%), дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом (31%), підрядним реченням (17%).

Переклад роману «Морський вовк», здійснений Дмитром Лисиченком, вважається наближеним до оригіналу з боку синтаксичної динаміки [9]. Автор не опускає деталі, зазначені в оригіналі, і намагається інтерпретувати ідею автора в зрозумілому для читача форматі.

Залежно від позиції дієприкметників у тексті перекладач вдається до стандартних прийомів перекладу дієприкметників, проте використовує і власні оригінальні прийоми.

A red-faced man, slamming the cabin door behind him and stumping out on the deck interrupted my reflections, though I made a mental note of the topic for use in a projected essay which I had thought of calling 'The Necessity for Freedom: A Plea for the Artistu' [10]. – Якийсь червонолиций чоловік зрюкнув дверима салону і загнув ногами по палубі, урвавши мої думки. Я саме обмірковував тему своєї нової статті, яку я хотів назвати «Необхідність свободи. В обороні митця» [11].

У наведеному вище прикладі спостерігається вживання дієприкметників, які у реченні виступають у ролі прикметників і описують предмет або особу «*a red-faced man*» перекладається як «якийсь червонолиций чоловік» і «*a projected essay*» як «нова стаття».

Спосіб дії головного героя автор описує за допомогою дієприкметників “slamming” та “stumping out”, які українською мовою перекладаються дієсловами в минулому часі «зрюкнув» і «загнув ногами» відповідно.

В українському перекладі автор поділив одне велике речення на два менших для того, щоб зберегти смислову ясність речення. Членування речення часто використовується, щоб уникнути смислового навантаження речення, тип співвідношення тем у реченнях перекладу паралельний.

And romantic it certainly was – the fog, like the gray shadow of infinite mystery, brooding over the whirling speck of earth; and men, mere motes of light and sparkle, cursed with an insane relish for work, riding their steeds of wood and steel through the heart of the mystery, groping their way blindly through the unseen, and clamoring and clanging in confident speech the while their hearts are heavy with incertitude and fear [10]. – Справді, якоюсь поезією віяло від цієї мли, що не було її кінця, ані краю. Вона таємниче нависла над землею, що невтомно кружляє в просторі. А люди, – ці світлячки й іскринки, одержимі жаждою діяльності, – мчать на своїх конях із кричі й дерева крізь саме серце таємниці, наосліп пробиваючись крізь Невідоме, та вигукують сміливі слова, аби заглушити внутрішній голос страху і непевності [11].

Дієприкметник “brooding over”, який описує предмет “the fog”, українською мовою перекладається як «нависати». Дія в реченні відноситься до минулого часу, тому автор переклав дієприкметник дієсловом доконаного виду в минулому часі.

У словосполученні “the whirling speck of earth” дієприкметник описує предмет “speck of earth” і українською мовою перекладається підрядним означальним реченням «(над) землею, що невтомно кружляє (в просторі)».

Художній переклад тексту містить у собі велику кількість троп, які можуть у перекладі надати тексту емоційно-експресивного тону. Перекладач у такому разі обирає найкращий еквівалент у мові перекладу. У поданому вище реченні вираз, в якому міститься дієприкметник “cursed with an insane relish for work”, перекладається як «одержимі жаждою діяльності». У цьому разі дієприкметник описує особу.

Дієприкметнику “riding” в українському перекладі відповідає «мчати», “groping” перекладається дієприслівником «пробиваючись», “clamoring” – «вигукують», “clanging” – «аби заглушити».

Джек Лондон у своєму романі зображує події, опис яких передається за допомогою дієприкметників. Метою перекладача є якісно передати емоції, події та відношення самого автора до зображуваного. Проблема в тому, що в англійській мові допустимі поширені, багатокomпонентні речення, український еквівалент якого буде відрізнятися навіть у структурі речення, адже буквальний переклад у такому разі недопустимий.

Clutching the woodwork of the galley for support, – and I confess the grease with which it was scummed put my teeth on edge, – I reached across a hot cooking-range to the offending utensil, unhooked it, and wedged it securely into the coal-box [10]. – Схопившись за дерев'яне поруччя – воно було таке масне, що я аж зуби зіпнів з огиди, – і тримаючись за нього, я через гарячу плиту дотягся до осоружної посудини, схопив її і жбурнув у ящик з вугіллям [11].

Основними синтаксичними функціями дієприкметників теперішнього і минулого часів є обставини та означення. У вищенаведеному реченні є дієприкметники, які виконують такі функції: “clutching the woodwork” – обставина способу дії, яка українською мовою перекладається «схопившись за дерев'яне поруччя» та “to the offending utensil”, де дієприкметник виконує функцію означення і перекладається як «до осоружної посудини».

Johnson looked puzzled and embarrassed [10]. – Джонсон завагався [11].

В англійській мові дієприкметник є безособовою формою дієслова, яка має властивості прикметника та дієслова та у реченні виконує функції обставини способу дії та означення.

У наведеному вище реченні є два дієприкметники минулого часу, які утворилися від перехідного дієслова – “puzzled” та “embarrassed”. У реченні дієприкметники минулого часу виконують функцію іменної частини складеного присудка після дієслова “to look” у минулому часі. В українському перекладі автор відмовився від передачі в перекладі семантично надлишкових слів, тобто використав прийом компенсації. Ці два дієприкметники мають відповідники «спантеличений» та «збен-тежений» – вони є синонімами, тому перекладач використав дієслово «завагався», яке вказує на емоційний стан особи.

У художній літературі розповсюджені перфектні форми дієприкметника активного (Perfect Participle Active) та пасивного (Perfect Participle Passive) стану. Форма активного стану Perfect Participle Active використовується для передачі дії, що передувє дії, яка позначається особовою формою дієслова. Українською мовою ця форма дієприкметника перекладається обставиною [12].

Having completed my survey of the horizon, I turned to my more immediate surroundings [10]. – **Оглянувши** обрії, я перевів погляд на речі ближчі [11].

У реченні, поданому вище, “having completed my survey of the horizon” перекладається як «оглянувши обрії». У романі «Морський вовк» зустрічається 18 випадків вживання Perfect Participle Active та 6 випадків вживання Perfect Participle Passive.

The swelling had not gone down, and the cap was still up on edge. Hobbling about on it from morning to night was not helping it any. (What I needed was rest, if it were ever to get well) [10]. – *Опух не спав, колінна чашечка ще не стала на місце. З ранку до вечора мусив я шкутильгати – то вже яке тут гоїння! Чого я потребував, так це одного – відпочинку* [11].

У цьому реченні дієприкметник виконує функцію обставини причини. Для повного аналізу речення потрібно звернутися до контексту. Автор інтерпретує думку автора оригіналу і перекладає текст з емоційним забарвленням.

Дієприкметники часто перекладаються підрядним реченням, у романі «Морський вовк» було виявлено 42 випадки перекладу дієприкметників підрядним реченням:

When I had gained the ladder I turned to the circle of brutal and malignant faces peering at me through the semi-darkness. A sudden and deep sympathy welled up in me [10]. – *Я підійшов до трапа, обернувся, глянув на перекривлені від злості обличчя, що дивилися на мене з півтемряви, і раптом відчув якусь глибоку симпатію до них* [11].

Дієприкметник у функції обставини умови з передуючим *if* або *unless*, а також у функції допустової обставини з передуючим *though* перекладається підрядним реченням [12, с. 127]:

Though stoutly mittened, my fingers were cold, and they pained from the grip on the steeringoar [10]. – **Дарма що в теплих рукавицях**, пальці мої просто дубіли на стерновому веслі [11].

Необхідно пам’ятати, що окремі дієприкметники можуть виступати у граматичній функції прийменника або сполучника. У функції прийменника можуть виступати такі дієприкметники [12, с. 128]:

- 1) *given* – за наявності, якщо, враховуючи;
- 2) *failing* – за відсутності;
- 3) *regarding, considering, respecting* – відносно чогось;
- 4) *pending* – до, очікуючи тощо.

But with nothing eternal before me but death, given for a brief spell this yeasty crawling and squirming which is called life, why, it would be immoral for me to perform any act that was a sacrifice

[10]. – *Але попереду нема нічого вічного, крім смерті, враховуючи що закваска життя грає в мені ненадовго. Тож було б неморально принести себе в жертву* [11].

Перекладаючи дієприкметники, потрібно також враховувати, що деякі з них є багатозначними, тому можуть мати різні варіанти перекладу залежно від позиції у реченні та контексту. Наприклад, дієприкметники, утворені від дієслова *to follow*, можуть мати такі значення [12, с. 129]:

1) відбуватися після

Leach had evidently done his task with a thoroughness that Mugridge had not forgiven, for words followed, and evil names involving smirched ancestries [10]. – *Очевидно, Ліч виконав своє завдання вельми сумлінно, і Магрідж того не забув. Градом посипалася добірна лайка, кок не пожалував і предків Лічевих, потім став погрожувати ножем, що гострив на мене* [11].

2) дотримуватися поради (теорії, методу...)

3) спостерігати, стежити

4) після (наслідуючи)

By the following morning the storm had blown itself quite out, and the Ghost was rolling slightly on a calm sea without a breath of wind [10]. – *Вранці наступного дня буря виухла, і «Привид» ледь погойдувався на спокійній гладіні океану* [11].

5) а потім (і)

I had just finished sweeping the cabin, and had been inveigled by Wolf Larsen into a discussion of Hamlet, his favorite Shakespearean character, when Johansen descended the companionstairs, followed by Johnson [10]. – *Я саме скінчив замітати кают-компанію і Вовк Ларсен втяг мене в розмову про Гамлета, свого улюбленого шекспірівського героя, коли раптом по трапі спустився Йогансен, а потім і Джонсон* [11].

Труднощі перекладу дієприкметникових зворотів зазвичай виникають через неоднорідність граматичних категорій різних мов. У статті проаналізовано складні морфологічні явища, які зустрічаються під час перекладу художнього тексту українською мовою. Використання дієприкметників теперішнього та минулого часів та дієприкметникових зворотів є досить поширеним і зустрічається в англійській мові набагато частіше, ніж в українській. Проте під час перекладу може з’являтися чимало питань щодо певних явищ, тому в цьому аспекті є багато особливостей. Перекладач має вміти правильно використовувати дієприкметники та дієприкметникові звороти для того, щоб не втратити основного смислу тексту оригіналу під час перекладу.

Висновки. Проаналізувавши випадки вживання дієприкметника в романі Джека Лондона «Морський вовк» та переклад тексту, здійснений Дмитром Лисиченком, шляхом вибірки кожної другої сторінки було досліджено 450 речень і 702 дієприкметники. У результаті дослідження було визначено функції дієприкметника у художньому тексті та способи перекладу дієприкметників у різних функціях.

Згідно з отриманими даними з роману «Морський вовк» у відсотковому співвідношенні дієприкметник у функції означення становить 29%, у функції предикатива – 22%. Переважну частину становить дієприкметник у функції обставини – 49%. Проте не було виявлено жодного дієприкметника у функції вставного елемента.

У процесі дослідження виявлено чималі розбіжності в оригіналі та українському перекладі роману. Відмінності англійської та української мов пояснюються їх належністю до різних гілок індоєвропейської родини мов та структурних типів, отже,

саме це може спричинити труднощі під час перекладу дієприкметників та дієприкметникових зворотів у художніх текстах з англійської мови на українську.

Подальше завдання дослідження перекладу дієприкметників та дієприкметникових зворотів вбачається у порівнянні способів перекладу дієприкметників у текстах публіцистичного та наукового стилів.

Література:

1. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. Учебное пособие. М.: ЧеРо, 1999. 136 с.
2. Борисова О.В. Трансформація вербалізації в англо-українському перекладі. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2005. 196 с.
3. Беляев М.А. Грамматические и синтаксические аспекты перевода газетной публицистики: Учебное пособие. / М.А. Беляев, Е.В. Попова, И.А. Серова. СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. 93 с.
4. Домбровская И.В. Грамматические трудности перевода общественно-политического текста с английского языка на русский: Учебно-методическое пособие по английскому языку. / И.В. Домбровская, О.А. Петрова. Воронеж, 2005. 47 с.
5. Левицкая Т.Р. Теория и практика перевода с английского языка на русский. / Т.Р. Левицкая, А.М. Фитерман. М.: Изд. Литература на иностранных языках, 1963. 125 с.
6. Басова Г.Д. Сопоставительная стилистика русского и украинского языков: монография / Г.Д. Басова, Т.М. Голосова, Ю.С. Лазебник, Н.Г. Озерова. К.: Издательский дом Д. Бураго, 2014. С. 312–352.
7. Лосев А.Ф. Некоторые вопросы из истории учений о стиле. Проблема художественного стиля. К.: Collegium, Киевская Академия Евробизнеса, 1994. С.1–168.
8. Петрик О.М. Дієприкметник як перекладацька проблема. Молодий вчений. Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. 2016. Вид. 40. С. 359–363
9. Кальниченко О.А., Полякова Ю.Ю. Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років: хрестоматія / ред. Л.М. Черноватого та В.І. Карабана. Вінниця: Нова Книга, 2011. 504 с.
10. London J. The Sea Wolf. In Novels and Stories, J. London. New York NY: Literary Classics of the U.S., 1993. P. 481–771.
11. Лондон Дж. Морський вовк: URL: http://chtyvo.org.ua/authors/London_Jack/Morskyi_Vovk/ (дата звернення: 30.04.2018)
12. Шпак В.К. Основи перекладу: граматичні та лексичні аспекти: навч. посіб. 2-ге вид., стер. К.: Знання, 2007. 310 с.

Лесинская О. М., Королюк Н. В. Особенности употребления и перевода причастий и причастных оборотов в художественном тексте

Аннотация. Статья посвящена изучению особенностей перевода причастий и причастных оборотов в художественном тексте. Анализируются причастия и причастные обороты и средства их перевода. Исследуется возможность рекомендованных средств перевода и возможность использования других трансформаций для передачи причастий и причастных оборотов. Предметом исследования являются стратегии перевода причастий, предложенные Дмитрием Лисиченко в переводе романа «Морской волк» Джека Лондона.

Ключевые слова: перевод, художественный текст, причастие, причастные обороты, определение, обстоятельство.

Lesinska O., Koroliuk N. The peculiarities of use and translation of participles and participial constructions in literary texts

Summary. The article is devoted to the study of the translation peculiarities of participles and participial constructions in literary texts. It analyzes participles and participial constructions and means of their translation, examines the applicability of the recommended means of translation and the possibility of using other transformations for translating participles and participial constructions. The subject of the study are strategies for translating participles offered by Dmitry Lysychenko in translation of the novel “The Sea Wolf” by Jack London.

Key words: translation, literary text, participle, participial construction, attributive, adverbial modifier.